

PRIKAZI / BOOK REVIEWS

Николай Михайлович Бубнов, СКВОЗЬ ЧЕРЕДУ ПОТЕРЬ: ВОСПОМИНАНИЯ, сост., подгот. текста, вступ. ст., примеч. и прилож. О. Б. Смирнов, Москва, «Русский путь», 2017, 504.

Iako se može reći da se danas izučavanje života i delatnosti poslerevolucionarne ruske emigracije u Srbiji (Jugoslaviji) ne nalazi u centru pažnje ruskih i srpskih istraživača, ipak se s vremena na vreme objavljuju novi interesantni članci i publikacije u kojima se razmatra sudbina pojedinih predstavnika ruske inteligencije. Posebnu vrednost među njima ima publikovanje novih izvora autobiografskog porekla. U Moskvi, u izdavačkoj kući „Русский путь“ („Руски пут“) koja je specijalizovana za objavljivanje naučnih radova o istoriji ruske emigracije, objavljene su uspomene profesora Kijevskog i Ljubljanskog univerziteta Nikolaja Mihajloviča Bubnova *Сквозь череду потерь* („Kroz niz gubitaka“). Uspomene je, na osnovu rukopisa koji se čuva u biblioteci Slovenačke akademije nauka i umetnosti u Ljubljani, za objavljivanje priredio O. B. Sмирнов.

Istoričar-medievista N. M. Bubnov je imao dug život: rodio se u Kijevu 1858, a umro je za vreme Drugog svetskog rata u Ljubljani 1943. godine. Veliki deo života je proveo u Rusiji, što se odrazilo i na sadržaj njegovih uspomena. Upravo zbog toga njegova sećanja mogu da budu interesantna ne samo specijalistima koji se bave proučavanjem ruske emigracije u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, posebno njenim naučnim delom, nego i čitaocima koje interesuju događaji iz ruske istorije 19. i početka 20. veka. Bubnov posvećuje značajnu pažnju ne samo dečijim godinama i svojoj porodici (njegov očuh je bio znameniti ruski pisac Nikolaj Semjonovič Ljeskov), nego i studentskim godinama na Peterburškom univerzitetu, gde je studirao na Istorijsko-filološkom fakultetu. On opisuje ne samo studije nego i uzburkanost u studentskoj sredini, prisutnu i za vreme carevanja Aleksandra II i za vreme Nikolaja II. Po svemu sudeći, još u studentskim godinama formirao se kod njega negativan odnos prema revolucionarnom pokretu – studentima koji su pokušavali da ga privole da učestvuje u protestima odgovorio je da je on „član južnoruskog društva ljubitelja spokojstva“. Za vreme njegovog studiranja desila se tragična pogibija Aleksandra II, što je uzбудilo i zabrinulo mladog Nikolaja „usled urođene sklonosti da vidi budućnost u pesimističkim tonovima“.

Posle uspešnog završetka univerziteta, kao stipendista je upućen u inostranstvo 2. jula 1882. Interesantna je glava o njegovom putovanju u inostranstvo, jer je bio u bibliotekama i univerzitetima Velike Britanije, Francuske, Nemačke, Italije i Švajcarske, upoznao se sa evropskim univerzitetima i njihovim profesorima, a dosta prostora je posvetio lokalnim tradicijama i posebnostima. Tu srećemo i crtice iz svakodnevnog života. Tako, na primer, Nikolaj Mihajlovič navodi slučajan razgovor sa Englezom koji se, čuvši da je on iz Rusije, živo zainteresovao za to kako se vozovi u Rusiji kreću tokom zime, jer je bio uveren da je za njih neophodno probijati specijalne tunele u snegu. Njihov razgovor se završio frazom Engleza o tome da „u svakom narodu postoje dobri ljudi“.

Posle studijskog boravka u inostranstvu Bubnov je 1891. godine položio magistarski ispit i odbranio dvotomni rad na temu „Zbornik Herbertovih pisama kao istorijski izvor. Kritička monografija na osnovu rukopisa“, koji je bio primljen kao doktorski rad. Nakon blistave odbrane vratio se u rodni Kijev, gde je postao profesor Kijevskog univerziteta Sv. Vladimira, ali i tamo nije ostao po strani od istorijskih događaja koji su početkom 20. veka potresali Rusiju. U toku 1904–1905. godine vođen je Rusko-japanski rat, kome je autor uspomena dao sveobuhvatnu karakteristiku: „Taj rat je uopšte bio nejasan za ceo ruski narod i već od samog početka nepopularan, a naši porazi su ga učinili, razume se, omrznutim... Svuda po Rusiji su izbijali neredi, koji su se u Moskvi odrazili pravom bitkom. Pa i kod nas u Kijevu je darovanje Ustava [misli se na Manifest od 17. oktobra 1905] izazvalo krupne nered“. Početkom septembra 1905. od strane većine predavača Bubnov je bio izabran za dekana, a 1. januara 1911. udostojen je zvanja aktivnog državnog savetnika (IV klase). Na toj dužnosti bio je, usled ponovljenih izbora, sve do novembra 1919. godine, kada je napustio Kijev, a uskoro i Rusiju. Kako primećuje autor, „to je značajno iskomplikovalo moju službenu delatnost i zahtevalo veliko zadržavanje u toj političkoj atmosferi, u kojoj smo inače morali da živimo...“. Osim Kijevskog univerziteta, Bubnov je u to vreme predavao na „Ženskim kursevima“ i na Trgovačkom institutu. Učestvovao je na Međunarodnom kongresu istoričara u Berlinu 1908, a 1913. godine u Londonu je pokrenuo inicijativu za priznavanje ruskog jezika kao zvaničnog jezika naučnih konferencija, što je trebalo da odrazi i poziciju ruske nauke u svetu.

Relativno spokojan tok života bio je prekinut Prvim svetskim ratom, koji se neminovno odrazio na život Bubnova i njegove porodice. Posle patriotskog oduševljenja u društvu je došlo do razočaranja koje su izazvale ratne teškoće (iako u Rusiji za vreme Nikolaja II nije bilo uvedeno snabdevanje na osnovu kartica). U toku 1915. front je prišao na 250 kilometara od Kijeva, što je uslovlilo odluku o evakuaciji Univerziteta. Osim Medicinskog fakulteta, „svi ostali fakulteti i ustanove su bili evakuisani sa obale Dnjepra na obalu Volge, u Saratov, tj. vazdušnom linijom više od hiljadu kilometara na istok. Čak i ogromna biblioteka Univerziteta, koja je sadržala više od 200.000 tomova [knjiga] i vrednih rukopisa, bila je natovarena u mnogobrojne sanduke i prevezena u Saratov“. Život u novoj sredini je potrajao tačno godinu dana i već u septembru 1916. Univerzitet je vraćen u Kijev, sve je bilo kao i pre, ali sazrevalo je osećanje uznemirenosti, menjao se odnos ruskog društva prema vlasti, sve više je jačala kritika vladajuće monarhističke porodice, gubilo se poverenje u imperatora. I to nije bilo neosnovano. Za karakteristiku Nikolaja II iz pera Bubnova može se reći da je oštra: „Nesrećni vladar bio je vrlo nesrećan monarh. On u potpunosti nije bio na svom mestu, posebno u tako teško i odgovorno vreme... Nesreća u svojstvu komandanta, zajedno sa njegovim grozničavim držanjem za samodržavnu vlast... definitivno su pokolebali njegovu reputaciju kao monarha čak i među vatrenim monarhistima i članovima imperatorskog doma“.

Osim zabrinjavajućeg stanja u prestonici povezanog sa ubistvom G. Raspućina, Bubnov u uspomenu poklanja značajnu pažnju „ukrajinskom pitanju“, i bez obzira na svoje poreklo jasno izražava svoju poziciju prema toj pojavi koja je umnogome opredelila događaje u Kijevu sve do emigracije naučnika iz Rusije. Kako beleži Bubnov, „seljaštvo se prema svom jeziku, a posebno prema političkim planovima za razjedinjenje Rusije odnosilo u najmanju ruku ravnodušno... Odgovor od strane kružoka ukrajinske inteligencije, koji su bili podsticani iz Galicije i delovali u saglasnosti sa austrijskim huškanjem, bila je strašna mržnja prema svemu velikoruskom: i jeziku i narodu“. Bez obzira na sve dalje političke peripetije kada je vlast u Kijevu prelazila iz ruke u ruku, a u februaru 1918. u grad su ušle nemačke jedinice koje su raspustile Centralnu radu i postavile na čelo Ukrajine hetmana Skoropadskog, profesori Univerziteta Sv. Vladimira su nastavili da predaju na ruskom jeziku.

Za izvršavanje planova „ukrajinizacije“ bio je otvoren novi Ukrajinski univerzitet, što je omogućilo mirno sapostojanje dva univerziteta, tim pre što je novi univerzitet u nedostatku svojih kadrova privlačio profesore starog univerziteta. Ipak, to relativno spokojno vreme nije dugo trajalo. U decembru 1918. u Kijev je ušla ukrajinska vojska Petljure, hetman je pobjegao, a Nemci su ostali u ulozi pasivnih posmatrača.

I nova vlast se nije dugo zadržala, u februaru 1919. Crvena armija je zauzela grad. Kako piše Bubnov, „mi smo se našli drugi put pod boljševicima, i svako je razumeo da se nema otkuda čekati spas. Ukrajinci se, naravno, neće spasti. Seljak kao takav je ka 'široj Ukrajini' kao političkoj tvorevini bio ravnodušan, a glavno što ga je interesovalo, tj. veleposednička zemlja, smatrao je da će brže i jednostavnije da dobije od boljševika“. Posebno složeno su se razvijali odnosi novih vlasti sa starim profesorima, u okviru nove ideologije koja je nametana ne samo u svakodnevnom životu, nego i u univerzitetskoj sredini. Dešavalo se prestrojavanje („perestrojka“) univerziteta tokom kojeg su dvojica profesora, slavista T. D. Florinski i geolog P. J. Armaševski, bili bez suda streljani tri dana posle hapšenja u „poretku crvenog terora“, što nije moglo da ne utiče na držanje starih profesora. U avgustu je opet došlo do promena u životu Kijeva: u grad su ušle bele jedinice A. I. Denikina. U čast tog događaja Univerzitet je održao svečano zasedanje na kome je sa posebnim referatom istupio N. M. Bubnov, koji je istakao negativne činjenice i procese koji su se dešavali na univerzitetu za vreme vladavine boljševika. Ali i taj period nije bio dug, uskoro su se jedinice crvenih ponovo pojavile blizu Kijeva i Bubnov je, kao mnoge njegove univerzitetske kolege, doneo odluku da beži iz grada, strahujući od represije. Prema njegovim sećanjima, ta odluka nije bila jednostavna, čak i u samoj Odesi profesore su čekale neprijatnosti, jer je parobrod na koji je planirao da se ukrca otplovio pre vremena. Samo mu je slučajnan susret sa profesorom sa Katedre istorije ruskog prava M. N. Jasinskim pomogao da se ukrca na brod Rio Negro, na kome je uspeo da se dokopa Soluna, odakle se teretnim vagonima za prevoz ruskih emigranata prebacio u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, u grad Niš.

Sledećih nekoliko glava memoara su posvećene ne samo zlopačenjima, pre svega birokratskim, sa kojima se suočio Nikolaj Mihajlovič, nego i pomoći koja mu je svakodnevno pružana u raznim gradovima mlade

Kraljevine SHS. U toku prvih nekoliko meseci on je živeo u Nišu, Kruševcu, boravio je u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, gde je na novom univerzitetu, na kojem su svoje mesto našli i drugi ruski profesori, uspeo da nastavi predavačku i naučnu karijeru. U memoarima Bubnov ističe da „ruska nauka u licu ruskih profesora nije bila slabo predstavljena u Ljubljani, a neki od njih su čak imali veoma veliki autoritet u svojim specijalnostima i napisali su niz radova u emigraciji na ruskom, srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku“. Godine 1924. Nikolaj Mihajlovič je po lokalnim zakonima penzionisan, ali ga kolege nisu zaboravile. Dosta je radio na podršci ruskim naučnicima i bavio se društvenom delatnošću. Veoma toplo se seća svog 70. rođendana 1928. godine, koji je proslavljen u svečanoj sali Ljubljanskog univerziteta u prisustvu rektora, dekana Filozofskog fakulteta i, čak, gradonačelnika Ljubljane. Nažalost, poslednji zapis koji je pribeležio Bubnov po svemu sudeći se odnosi na 18. oktobar 1941. tako da nije pokriven period okupacije tog dela Jugoslavije od strane Italije.

Raduje činjenica da su uspomene proslavljenog ruskog naučnika, poznatog u krugovima evropskih medievista, postale dostupne širokom krugu čitalaca u 160. godini od rođenja Nikolaja Mihajloviča Bubnova.

Vladimir Sergejevič Putjatin
(s ruskog preveo Momir Ninković)

Ratomir Milikić, IZMEĐU EVROPE I NESVRSTANOSTI: JUGOSLAVIJA I SAVET EVROPE: 1960–1980, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 2017, 244.

Monografija dr Ratomira Milikića, naučnog saradnika u Institutu za savremenu istoriju, svojevrsni je nastavak interesovanja autora za temu odnosa Jugoslavije i Saveta Evrope (SE). Struktura knjige se bazira na hronologiji, a njen centralni deo obuhvata dve decenije koje autor odvojeno proučava. U predgovoru autor iznosi i cilj monografije, koji se ogleda u produbljivanju razumevanja spoljne politike u vreme Hladnog rata. U uvodnom delu objašnjava ulogu i strukturu Saveta Evrope, a potom i specifičnosti Jugoslavije u ovom periodu dajući kratak hronološki pregled odnosa Jugoslavije i SE.

Prva celina naslovljena je *Nesvrstani na prvom mestu 1960–1971*. Njen početak uglavnom govori o pogledima Saveta Evrope i Zapa-

da na prilike unutar Jugoslavije tokom 60-ih, gde je naročit akcenat na okolnostima važnim za saradnju SFRJ i SE. Posle kratkog dela o odnosima Jugoslavije i evropskih socijalista autor prelazi na razvoj nesvrstanih kao pravca u jugoslovenskoj spoljnoj politici, gde se naročito izdvaja samit u Beogradu 1961. Posle hronološkog pregleda sastanaka i skupova nesvrstanih od 1955. do 1989, sledi razmatranje položaja Jugoslavije u svetu krajem 50-ih i početkom 60-ih godina. Sa posebnom pažnjom analizira prilike u Jugoslaviji tokom 60-ih, pre svega pitanje Ustava iz 1963, decentralizacije zemlje i nacionalnih odnosa. Pošto je odnose Jugoslavije i Saveta Evrope tokom 60-ih godina stavio u kontekst približavanja SE istočnoevropskim zemljama u tom periodu, Milikić daje kratak hronološki pregled odnosa Jugoslavije i Evropske ekonomske zajednice (EEZ) tokom 60-ih godina. Pri tome, posebno ističe odnose Jugoslavije i Saveta Evrope 60-ih u kontekstu približavanja SE istočnoevropskim zemljama.

Na početku druge celine, *Ponovna saradnja u poslednjoj deceniji Titove vladavine 1971–1980*, autor potencira značaj angažmana SFRJ pri OEBS-u, naročito u vremenu osnivanja ove organizacije 1975. godine. Autor i ovde izlaže prikaz stanja u SFRJ, posmatrajući ga ne samo iz jugoslovenskog već i iz sovjetskog i zapadnog ugla. Od svih pitanja naročito se ističu tzv. hrvatsko proleće, smena liberala u Srbiji, Ustav iz 1974, ekonomska situacija. Posle hronološkog pregleda odnosa EEZ i SFRJ tokom 70-ih, autor ponovo razmatra odnose Jugoslavije i OEBS-a. Nakon kratkih konstatacija o položaju Jugoslavije u novim političkim prilikama u drugoj polovini 70-ih, bavi se događajem koji je imao veliki značaj za odnose Saveta Evrope i SFRJ. Reč je o poseti Miloša Minića, saveznog sekretara za spoljne poslove, Parlamentarnoj skupštini SE 1975. Pri tome, Minićeva poseta je analizirana na bazi izvora nastalih radom SE i izvora jugoslovenske provenijencije. Poseta je uzvraćena već 1976. dolaskom generalnog sekretara Saveta Evrope Kana Akermana u Jugoslaviju. Autor teži da ovu posetu, kao i posetu Minića PSSE, posmatra – osim iz ugla odnosa Saveta Evrope i SFRJ – i iz ugla uloge Jugoslavije u OEBS-u i Pokretu nesvrstanih. Kao i u razmatranju ranijih odnosa Saveta Evrope i SFRJ, Milikić donosi zaključke o značaju ove posete. Dalji razvoj odnosa Saveta Evrope i SFRJ ilustruje primer međuparlamentarne saradnje koja je započela 1977. posetom